

Nabożeństwa miniei i triodionu w *Antologii Mateusza Dziesiątego*

The Supraśl Typicon in the *Anthology of Matthew the Tenth*

Piotr Makal¹ • Jarosław Kupryjaniuk²

^{1,2} Uniwersytet w Białymstoku, Polska

¹ 0000-0003-3854-5076

² 0009-0000-0974-3992

¹ makal.piotr@gmail.com

² jaroslaw.kupryjaniuk@gmail.com

Abstract:

This article presents an analysis of the third part of the *Antologion of Matthew the Tenth*. It contains the texts of the services for the twelve Great Feasts and specific days from the Triodion. The authors provide justification for the content arrangement and analyze the structures of each service. A brief comparative analysis with the second part of the *Anthologion* reveals, on the one hand, confirmation of the complementarity of the work, while on the other hand, several research issues.

Streszczenie:

W artykule zaprezentowano analizę trzeciej części *Antologionu Mateusza Dziesiątego*. Są tam zamieszczone teksty nabożeństw dwunastu wielkich świąt oraz wybranych dni z triodionu. Autorzy przedstawili uzasadnienie układu treści oraz przeanalizowali struktury każdego z nabożeństw. Pobieżna analiza porównawcza z drugą częścią *Antologionu* wykazała z jednej strony potwierdzenie komplementarności dzieła, z drugiej, natomiast, dostarczyła kilku problemów badawczych.

Keywords:

Antologion of Matthew the Tenth, menaion, triodion

Słowa kluczowe:

Antologion Mateusza Dziesiątego, mineja, triodion

Cite this article / Cytowanie:

Makal. P., Kupryjaniuk, J., (2025). Services of Menaion and Triodion in the Anthologion of Matthew the Tenth. Elpis, 27: 180–194. <https://doi.org/10.15290/elpis.2025.27.14>

Licence / Licencja:

© Copyright 2025 Piotr Makal, Jarosław Kupryjaniuk

Supporting Agencies / Finansowanie:

Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Narodowy Program Rozwoju Humanistyki w latach 2024-2029, nr projektu NPRH/DN/SP/0143/2023/12

Antologion Mateusza Dziesiątego

Antologion Mateusza Dziesiątego (AMD) jest najstarszym zachowanym autodatowanym zabytkiem cyrylickim w Polsce. Jego autor – Mateusz Ioannowicz Dziesiąty w krótkiej notce biograficznej zapisał, że pięcioletnią pracę nad rękopisem zakończył w monasterze w Supraślu w 1507 r.

Antologion składa się z trzech części, które przez wiele lat uważane były za niepowiązane ze sobą (Alekseev i in., 2020b, s. 63). Dopiero rozpoczęte w 2024 r. prace zespołu badawczego pozwoliły wyciągnąć wnioski, że każda z tych części nosi charakter liturgiczny i dlatego dzieło Mateusza Dziesiątego można uznać za „najbardziej strukturalnie złożony cyrylicki rękopis liturgiczny epoki” (Ławreszuk, Makal, 2025).

Pierwsza część *Antologionu*, oznaczana jako AMD.A (Ławreszuk, 2024), zawiera głównie księgi biblijne, zarówno *Starego*, jak i *Nowego Testamentu*, zajmuje ona pierwsze 406 kart rękopisu (karty 1A do 406B).

Druga część (AMD.B) zawiera 140 kart (karty 407A do 477B) typikonu, czyli reguły liturgicznej (SPTP, s. 391).

Ostatnia część rękopisu (AMD.C), której poświęcony jest niniejszy artykuł, to fragmenty miniei świątecznej z wybranymi nabożeństwami triodionu postnego i pentakostarionu, obejmującymi ostatnie 145 kart. Ze względu na wyraźny brak zakończenia dwóch ostatnich nabożeństw (AMD.C34 i AMD.C35) można założyć, że omawiany zabytek był uzupełniany (prawdopodobnie o część AMD.C) i został albo nieukończony, albo wybrakowany.

Analizę zabytku przeprowadzono na podstawie wersji elektronicznej, opracowanej przez zespół rosyjskich badaczy (Alekseev i in., 2020a), oraz wykorzystano sygnatury opracowane przez ks. Ławreszuka (Ławreszuk, 2024).

Nabożeństwa miniei i triodionu

| Cykle liturgiczne

Praktyka liturgiczna Cerkwi prawosławnej opiera się na dwóch rocznych cyklach: cyklu świąt nieruchomych oraz cyklu paschalnym (zob. SPTP, s. 143). Szkieletem cyklu świąt nieruchomych jest osiem świąt z cyklu dwunastu (zob. SPTP, s. 441–443), których daty są stałe. Święta te mają przeważnie okres przedświąteczny i poświąteczny (wyjątkiem są przypadki, gdy te dni łączą się z niektórymi dniami triodionu postnego). Kolejne miejsca w kalendarzu liturgicznym zajmują pozostałe święta wielkie, święta średnie, święta małe i dni bez świątecznego wspomnienia. Nabożeństwa wielkich świąt są zawarte w księdze zwanej minieją świąteczna, która stanowi wybór z miesięcznych miniei.

Cykl paschalny rozpoczyna się od niedziel przygotowawczych i trwa przez Wielki Post z kulminacyjnym okresem od Soboty Łazarza do Wielkiej Soboty, następnie zawiera: święto Zmartwychwstania Pańskiego i jego czterdziestodniowy okres poświąteczny, święto Wniebowstąpienia Pańskiego, i kończy się świętem Pięćdziesiątnicy z jego oktawą. Data święta Paschy faktycznie wyznacza cykl niedziel w ciągu roku, który kończy się wraz z rozpoczęciem okresu przygotowawczego do kolejnego Wielkiego Postu.

W ciągu siedemdziesięciu dni poprzedzających Paschę do użytku liturgicznego wchodzi księga zwana triodionem postnym, a od Paschy do Niedzieli Wszystkich Świętych, czyli przez kolejne 8 tygodni, zastępuje ją triodion paschalny (inaczej: pentekostarion).

Nabożeństwa w *Antologii*

Antologion Mateusza Dziesiątego w części trzeciej (AMD.C) zawiera nabożeństwa świąteczne z obu opisanych cykli (Tab. 1.). Układ tej części AMD nie jest oczywisty i nie został powtórzony w żadnej znanej autorom współczesnej księdze liturgicznej. Jest to kompilacja nabożeństw świąt z cyklu dwunastu oraz nabożeństw triodionu postnego i pentakostarionu.

Tabela 1. Struktura trzeciej części Antologionu (AMD.C)

Lp.	Nazwa nabożeństwa	Karty rękopisu	Pochodzenie (księga)
1	25 marca. Zwiastowanie Najświętszej Władczyni Naszej Bogarodzicy i Zawsze Dziewicy Marii	478A-481B	minieja
2	20 grudnia. Przedświęcie Narodzenia Chrystusa	481B-485A	minieja
3	25 grudnia. Narodzenie Pana i Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa	485A-489B	minieja
4	Nabożeństwo poświęcia [święta Narodzenia Chrystusa]	489B-490A	minieja
5	2 lutego. Spotkanie Pana Naszego Jezusa Chrystusa	490A-493A	minieja
6	Nabożeństwo poświęcia [święta Spotkania Pańskiego]	493A-493B	minieja
7	2 stycznia. Przedświęcie Objawienia	493B-496A	minieja
8	6 stycznia. Święte Objawienie Pana i Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa	496A-500A	minieja
9	Nabożeństwo poświęcia [święta Objawienia Pańskiego]	500A-500B	minieja
10	6 sierpnia. Święte Przemienienie Pana i Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa	500B-505A	minieja
11	Nabożeństwo poświęcia [święta Przemienienia Pańskiego]	505A-505B	minieja
12	W piątek szóstego tygodnia Wielkiego Postu [nabożeństwo Soboty Łazarza]	505B-507B	triodion
13	Wieczorem w Sobotę św. i Sprawiedliwego Łazarza [nabożeństwo Niedzieli Kwietnej]	508A-510A	triodion
14	Wieczorem w Niedzielę Palmową [nabożeństwo Wielkiego Poniedziałku]	510B-512B	triodion
15	W święty i Wielki Piątek wieczorem [nabożeństwo Wielkiej Soboty]	512B-515A	triodion

Lp.	Nazwa nabożeństwa	Karty rękopisu	Pochodzenie (księga)
16	W świętą i Wielką Sobotę [nabożeństwo nocy paschalnej]	515A-518A	triodion
17	W sobotę o Tomaszu [nabożeństwo Niedzieli Antypaschy]	518A-520B	triodion
18	Trzecia niedziela po Passze, Świętych Niewiast Mirofor i Sprawiedliwego Józefa	520B-522B	triodion
19	Niedziela 4. O Paralityku	522B-525A	triodion
20	W środę Połowy Okresu Pięćdziesiątnicy	525A-527A	triodion
21	Niedziela 5. O Samarytance	527A-529A	triodion
22	Niedziela 6. O Ślepym	529A-530B	triodion
23	W czwartek 6. tygodnia. Wniebowstąpienie Pańskie	530B-532A	triodion
24	Nabożeństwo poświęcia [święta Wniebowstąpienia Pańskiego]	532A-532B	triodion
25	W niedzielę Pięćdziesiątnicy. Zesłanie Świętego Ducha na Apostołów	532B-535A	triodion
26	Nabożeństwo poświęcia [święta Zesłania Świętego Ducha na Apostołów]	535A-535B	triodion
27	15 sierpnia. Zaśnięcie Najświętszej Władczyni Naszej Bogarodzicy	535B-538B	minieja
28	Nabożeństwo poświęcia [święta Zaśnięcia Najświętszej Bogarodzicy]	538B-539A	minieja
29	8 września. Narodzenie Najświętszej Bogarodzicy	539A-540A	minieja
30	Nabożeństwo poświęcia [święta Narodzenia Bogarodzicy]	540A-540B	minieja
31	14 września. Podwyższenie Czcigodnego i Życiodajnego Krzyża Pańskiego	540B-542B; 548A	minieja
32	Nabożeństwo poświęcia [święta Podwyższenia Krzyża Pańskiego]	548A	minieja
33	21 listopada. Wprowadzenie Najświętszej Bogarodzicy do Świątyni	548B; 544A-545B	minieja
34	Nabożeństwo Akatystu Najświętszej Bogarodzicy wieczorem w piątek piątego tygodnia Wielkiego Postu [Sobota Akatystu]	545B-547B; 543A-543B; 549A-549B	triodion
35	W czwartek piątego tygodnia Wielkiego Postu. Kanon pokajanny autorstwa Andrzeja z Krety	550A-550B	triodion

Źródło: opracowanie własne.

Kolejność nabożeństw świątecznych może wynikać z chronologii wydarzeń ewangelicznych i rozpoczyna się świętem Zwiastowania Najświętszej Bogarodzicy (Łk 1,26–38). To święto w większości przypadków wypada w Wielkim Poście, dlatego rzadko ma dzień poświęteczny. Być może z tego

względu nie znajdujemy tekstów poświęcia w *Antologionie*. Ciekawym faktem jest to, że mimo, iż we wskazaniach typikonu AMD dzień przedświąteczny posiada swoje stichiry oraz kanon jutrzni (AMD.B143; k.443A), to w opisywanym zbiorze nabożeństw nie znajdujemy pełnych tekstów przedświątecznych.

Kolejne święto, Narodzenia Chrystusa, zawiera, oprócz tekstów świątecznych, także teksty przedświąteczne i poświęteczne. Jest to jedno z dwóch świąt, oprócz Objawienia Pańskiego, które w AMD zawiera teksty przedświąteczne.

Następne nabożeństwa trzymają się chronologii ewangelicznej. Po tekstach związanych z Narodzeniem Chrystusa umieszczono nabożeństwa święta Spotkania Pańskiego, a następnie Objawienia Pańskiego.

Po święcie upamiętniającym przemienienie Chrystusa na górze Tabor, które, według tradycji miało miejsce 40 dni przed męką krzyżową Zbawiciela, w *Antologionie* umieszczono nabożeństwa triodionu postnego rozpoczynające się od Soboty Łazarza i kończące się nabożeństwem Wielkiej Soboty.

Następnie zamieszczono nabożeństwa niedziel pentakostarionu: od Niedzieli Paschy do Niedzieli o Ślepym. W tym schemacie jakby dodatkowo zamieszczono nabożeństwo święta Połowy Pięćdziesiątnicy (w środę czwartego tygodnia po Passze). Jest to duże święto mające swoją oktawę, dlatego oczywistym staje się zamieszczenie tekstów świątecznych. W tym cyklu brakuje nabożeństwa Niedzieli świętych Ojców I Soboru Powszechnego. Może to być spowodowane tym, że typikon (k. 466A) przewidywał na ten dzień łączone służby oktoichu (niedzieli tonu 6.), poświęcia Wniebowstąpienia Pańskiego i świętych Ojców. Nabożeństwo świętych Ojców I Soboru Powszechnego może znajdować się w miniei pod datą 29 maja (11 czerwca), kiedy jest wspominany I Sobór Powszechny.

Święta z cyklu dwunastu: Wniebowstąpienie Pańskie i Pięćdziesiątnica posiadają także teksty poświęteczne. Kolejne cztery teksty nabożeństw wielkich świąt zaburzają chronologię ewangeliczną, odpowiadają jednak układowi tych świąt w cyklu rocznym: święto Zaśnięcia Najświętszej Bogarodzicy (15.08), Narodzenie Najświętszej Bogarodzicy (08.09), Podwyższenie Krzyża Pańskiego (14.09) oraz Wprowadzenie Najświętszej Bogarodzicy do Świątyni (21.11). Ostatnie z tych świąt nie zawiera tekstów poświętecznych, chociaż wskazania typikonu (k. 429B i 430A) informują o dniu przedświątecznym i czterech dniach poświętecznych.

Ostatnie dwa teksty AMD.C dotyczą nabożeństw triodionu. Są to: nabożeństwo Soboty Akatystu oraz Wielki Kanon św. Andrzeja z Krety. Po nabożeństwie Soboty Akatystu autor zamierzał na kartę wpisać modlitwę ku czci Najświętszej Bogarodzicy, ale widnieje tam tylko inicjał i przypis na marginesie. Można postawić więc hipotezę, że było to ostatnie nabożeństwo AMD i nie zostało ukończone. Tekst *Wielkiego Kanonu* urywa się w trakcie 2. pieśni, można więc przypuszczać, że ta część rękopisu zaginęła.

Tabela 2. Szczegółowa zawartość AMD.C

Nabożeństwo		Wieczernia			Powierzsze		Jutrznia		Inne (zapiski końcowe)	
Święto		liczba stichir na „Panie wołam...”	liczba apostichir	troparion			liczba katyzm poetyckie i stichir po Psalmie 50	kanon	liczba stichir chwalebnych	
Zwiastowanie Najświętszej Bogarodzicy	4*	4	skr.	skr.	brak		5: • po 2 i 3 katyzmach (po jednej) • po POLI** - 2 • po PS_L – 1	• jeden kanon • irmosy (skr.) • TROP na 4 • po 3. pieśni – K_POE oraz „Chwała i teraz” • 6. pieśń – irmos kompl. • po 6 pieśni – KOND (skr.) • ikos • 8 i 9 pieśni – irmos kompl. i po 5 TROP • swietilen	5	1 stichira na stichownie: na „Chwała i teraz”
Przedświęcie Narodzenia Chrystusa	4	4	skr.	skr.	trójpieśń		2: • po 1 i 2 katyzmach (po jednej);	• jeden kanon • irmosy kompl. • TROP na 3 • po 3. pieśni – K_POE • 6. pieśń – 2 TROP • po 6 pieśni – KOND (skr.) • ikos • swietilen	6	4 stichiry na stichownie
Narodzenie Jezusa Chrystusa	5	5	skr.	skr.	brak		4: • po 1 i 2 katyzmach (po jednej) • po POLI–1 • po PS_L – 1	• dwa kanony • irmosy kompl. • 1 kanon – 3 TROP • 2 kanon – 2 TROP • po 3 pieśni – ipakoj • 4 i 7 pieśni – po 3 TROP • 5 i 6 pieśni – po 2 TROP • KOND (skr.) • ikos • swietilen	6	uwagi do wieczerni w dzień święta
Poświęcie Narodzenia Chrystusa	4	4	brak	brak	brak		2: • po 1 i 2 katyzmach (po jednej);	odesłanie do tekstów święta		
Spotkanie Pańskie	4	4	skr.	skr.	brak		3: • po 1 i 2 katyzmach (po jednej) • po POLI–1 • po PS_L – skr.	• jeden kanon • irmosy kompl. • po 3 TROP • po 3. pieśni – K_POE • KOND (skr.) • ikos • przyspiewy na 9. pieśni • swietilen	4	doksologia wielka (wskazanie)

Nabożeństwo		Wieczernia			Powierzsze		Jutrznia		Inne (zapiski końcowe)
Święto	liczba stichir na „Panie wołam...”		liczba apostichir	troparion	liczba katyzm poetyckie i stichir po Psalmie 50		kanon	liczba stichir chwalebnych	
Poświęcie Spotkania Pańskiego	4		4	brak	brak	2: po 1 i 2 katyzmach (po jednej);		odesłanie do tekstów święta	
Przedświęcie Objawienia	4		3	skr.	trój-pieśń	2: po 1 i 2 katyzmach (po jednej);	- jeden kanon - irmosy skr. - TROP na 3 - po 3. pieśni – K_POE - po 6 pieśni – KOND (skr.) - ikos - swietilen	5	brak
Objawienie Pańskie	5		4	skr.	brak	4: - po 1 i 2 katyzmach (po jednej) - po POLI-1 - po PS_L – 1	- dwa kanony - irmosy kompl. 1 kanon: 3 TROP 2 kanon: 2 TROP - po 3 pieśni – ipakoj 3,5,6 pieśni – po 2 TROP 4,7 pieśni – po 3 TROP - KOND (skr.) - ikos - swietilen	6	uwagi do wieczerni w dzień święta
Poświęcie Objawienia	4		4	brak	brak	2: po 1 i 2 katyzmach (po jednej);		odesłanie do tekstów święta	
Przemienienie Pańskie	5		4	skr.	brak	4: - po 1 i 2 katyzmach (po jednej) - po POLI-1 - po PS_L – 1	- dwa kanony 1 kanon: irmos kompl. 3 TROP 2 kanon: irmos skr. 2 TROP - po 3 pieśni – ipakoj 3,5,6 pieśni – po 2 TROP 4,7 pieśni – po 3 TROP - KOND (skr.) - ikos - swietilen	4	uwagi do wieczerni w dzień święta
Poświęcie Przemienienia	4		4	brak	brak	2: po 1 i 2 katyzmach (po jednej);		odesłanie do tekstów święta	

Nabożeństwo		Wieczernia			Powierzsze		Jutrznia		Inne (zapiski końcowe)
Święto	liczba stichir na „Panie wołam...”		liczba apostichir	troparion	liczba katzym poetyckie i stichir po Psalmie 50			kanon	liczba stichir chwalebnych
Sobota Łazarza	7	2	skr.	brak	2:	po 1 i 2 katzymach (po jednej);	- jeden kanon 1 pieśń: irmos kompl., 3 TROP 3,4,7,9 pieśń: irmosy (skr.), 3 TROP - po 3 pieśni – K_POE 5,6,8 pieśń: irmos (skr.), 2 TROP - KOND (skr.) - ikos 2 swietilna	9	brak
Niedziela Palmowa	5	3	skr. 2 TROP	brak	3:	- po 1 i 2 katzymach (po jednej) - po POLI-1 - po PS_L – skr.	- jeden kanon - irmosy kompl. - po 2 TROP - po 3. pieśni – ipakoj 4,7,8,9 pieśni – po 3 TROP - KOND (skr.) - ikos - swietilen niedzieli (skr.);	4	
Wielki Poniedziałek	skr.	3	brak	trój-pieśń	3:	po 1, 2 i 3 katzymach (po jednej)	- trójpieśń: po 2 TROP na pieśń 1 pieśń: irmos – skr. - KOND (skr.) - ikos 8 i 9 pieśni – irmosy kompl. - swietilen	4	3 stichiry na stichownie
Wielka Sobota	4	4	skr. 3 TROP	brak	K_POE po nieporocznych		- kanon jeden, irmosy kompl., po 3 TROP - po 3. pieśni – K_POE - KOND (skr.) - ikos 7 pieśń – 4 TROP - swietilen niedzieli (skr.);	5	doksologia wielka (skr.)
Pascha	8	brak	skr.	brak			- kanon Paschy - irmosy kompl. - po 2 TROP i 2 BGR - po 3. pieśni – ipakoj 4,7,8 pieśń – 3 TROP i 2 BGR - KOND (skr.) - ikos - swietilen	4 oraz 5 stichirPaschy	brak

Wieczernia			Jutrznia		
Nabożeństwo	Powierzsze		Inne (zapiski końcowe)		
Święto	liczba stichir na „Panie wołam...”	liczba apostichir troparion	liczba kacyzm poetyckie i stichir po Psalmie 50	kanon	liczba stichir chwalebnych
Antypascha	6	4	skr.	brak	brak
			- po 1 i 2 kacyzmach (po jednej) - po POLI – 1 - po PS_L – skr.	- kanon jeden, irmosy kompl., po 3 TROP - po 3. pieśni – K_POE i BGR 4,7 pieśń – 4 TROP - KOND (skr.) - ikos 2 swietilna	4
Niedziela Trzecia po Passze	4	skr.	skr. 3 TROP	brak	3 stichiry na stichownie
			3: po 1 kacyzmie (cała i skr. BGR) i po 2 kacyzmie (cała i BGR)	- wskazanie na kanon Paschy z BGR - kanon niedzieli: irmosy kompl. - pieśń 1 i 3 – po 4 TROP - po 3. pieśni – KOND Paschy (skr.) i K_POE 4,5,6,7,8,9 pieśń – 3 TROP - KOND (skr.) - ikos - swietilen Paschy (skr.) i niedzieli	wskazanie na niedzielne stichiry
Niedziela Czwarta po Passze	3 oraz 1 na litii	1	skr. TROP oraz skr. BGR	brak	3 stichiry na stichownie
			4: po 1 i 2 kacyzmach (po jednej z bogorodz.)	- wskazanie na kanon Paschy z BGR - kanon niedzieli: irmosy kompl. - po 3 TROP - po 3. pieśni – KOND (skr.) Paschy i K_POE - po 6. pieśni – KOND (skr.) - ikos - swietilen Paschy (skr.) i niedzieli	1 na „Chwała”
Święto Połowy Okresu Piędziesiątnicy	4	4	skr.	brak	3 stichiry na stichownie
			po 1 i 2 kacyzmach (po jednym)	- kanon jeden, irmosy – skr., po 3 TROP - po 3. pieśni – K_POE - KOND (skr.) - ikos - swietilen	4
Niedziela Piąta po Passze	4	1	brak	brak	na stichownie: 2 wersety
			3: 1 po 1 kacyzmie 2 po 2. kacyzmie	- kanon jeden, irmosy – skr., po 3 TROP - po 3. pieśni – K_POE - KOND (skr.) - ikos - swietilen	2
Niedziela Szósta po Passze	4	1	brak	brak	na stichownie: 2 wersety
			4: po 1 i 2 kacyzmach (z BGR)	- kanon jeden, irmosy – skr., po 3 TROP - po 3. pieśni – K_POE - KOND (skr.) - ikos - swietilen	2

Nabożeństwo		Wieczernia		Powierzsze		Jutrznia		Inne (zapiski końcowe)
	liczba stichir na „Panie wołam...”	liczba apostichir	troparion			liczba katzym poetyckie i stichir po Psalmie 50	kanon	liczba stichir chwalebnych
Święto								
Wniebowstąpienie Pańskie	brak	4	skr.	brak		4: - po 1 i 2 katzymach, po POLI-1 - PS_L - 1	- kanon jeden, irmosy – skr., 1 pieśń – 2 TROP 3,4,5,6,7,8 pieśni – 3 TROP 9 pieśń – 4 TROP - po 3. pieśni – K_POE - KOND (skr.) - ikos - swietilen	3 i „Chwała i teraz” (skr.) brak
Poświęcie Wniebowstąpienia	4	3	brak	brak	brak		brak	brak
Pięćdziesiątnica	brak	2	skr.	brak		3: - po 1 i 2 katzymach - po POLI-1 - PS_L. - skr.	- dwa kanony - irmosy kompl. 1 kanon – 2 TROP (3,5,6 pieśń – 1 TROP) 2 kanon – 2 TROP (4,7,8 pieśń – 3 TROP) - po 3 pieśni – K_POE - KOND (skr.) - ikos 2 swietilna	brak brak
Poświęcie Pięćdziesiątnicy	4	4	brak	brak			odesłanie do tekstów święta	
Zaśnięcie Najświętszej Bogarodzicy	brak	3	skr.	brak		3: - po 1 i 2 katzymach - po POLI-1 - po PS_L – skr.	- dwa kanony 1 kanon: irmosy kompl. 2 TROP (4,7 pieśń – 3 TROP) 2 kanon: irmosy (skr.) - po 2 TROP (4,7,8,9 pieśń – 3 TROP) - po 3 pieśni – lpakoj - KOND (skr.) - ikos - swietilen	3 i „Chwała i teraz” (skr.) brak
Poświęcie Zaśnięcia	4	4	brak	brak			odesłanie do tekstów święta	
Narodzenie Najświętszej Bogarodzicy	brak	3	skr.	brak		4: - po 1 i 2 katzymach, po POLI-2 - po PS_L – skr.	- kanon jeden, irmosy (skr.), po 2 TROP - po 3. pieśni – skr. K_POE - KOND (skr.) - ikos - swietilen	skr. brak

Nabożeństwo	Wieczernia			Powierzsze		Jutrznia		Inne (zapiski końcowe)	
	liczba stichir na „Panie wołam...”	liczba apostichir	troparion	liczba katyzm poetyckie i stichir po Psalmie 50	kanon	liczba stichir chwalebnych			
Święto									
Poświęcie Narodzenia	4	4	brak	brak	odesłanie do tekstów święta				
Podwyższenie Krzyża Pańskiego	3	3	skr.	brak	3: - po 1 i 2 katyzmach, po POLI-1 - PS_L – skr.	- kanon jeden, irmosy kompl. 1,5,7,8 pieśń – 3 TROP 3,6,9 pieśń – 2 TROP 4 pieśń – 4 TROP - drugi irmos na 9. pieśni i 4 TROP - po 3. pieśni – K_POE - KOND (skr.) - ikos - swieten	3 i „Chwała i teraz” (skr.)	brak	
Poświęcie Podwyższenia	4	3	brak	brak	brak	brak			brak
Wprowadzenie Najświętszej Bogarodzicy	3	3	skr.	brak	3: - po 1 i 2 katyzmach, po POLI-1 - po PS_L – skr.	- kanon jeden, irmosy skr., po 4 TROP - po 3. pieśni – K_POE - KOND (skr.) - ikos - swieten	3 i „Chwała i teraz” (skr.)	4 stichiry na stichownie	
Sobota Akatystu	odesłanie	brak	kompl.	brak	brak	- kanon jeden, irmosy kompl. 1,6,7 pieśń – 4 TROP 3 pieśń – 3 TROP 4,5,8,9 pieśń – 5 TROP - po 3. pieśni – KOND i akatyst do 7. KOND - po 6 pieśni – KOND (skr.) i akatyst do 13 KOND - ikos - swieten	skr.	inicjał modlitwy do Bogarodzicy	
Wielki Kanon	Wielki Kanon Pokajanny św. Andrzeja; pieśń 1. w całości, podzielona na 4 części (na dni pierwszego tygodnia Wielkiego Postu) i 2. pieśń unywa się na czwartej części.								

* wskazane liczby dotyczą kompletnych tekstów hymnów, chyba, że zaznaczono inaczej

** zastosowane skróty: BGR – bogorodziczen(czny); kompl. – kompletny (pełny) tekst; KOND – kondakion(y); K_POE – katyzma poetycka; POLI – polieleos; PS_L – Psalm 50.; skr. – skrót (tylko pierwsze słowa hymnu); TROP – troparion(y)

Źródło: opracowanie własne.

|| Struktura nabożeństw w AMD.C

Analizując zawartość AMD.C, można dostrzec powtarzający się układ hymnograficzny, dostosowany do praktyki liturgicznej. Na tej podstawie można stworzyć mikrostrukturę (tabela 3.) nabożeństw opisanych w przytoczonych tabelach 1. i 2.

Tabela 3. Mikrostruktura nabożeństw w AMD

Lp.	Nabożeństwo	Fragment nabożeństwa
1	wieczernia	
1a		stichiry na „Panie wołam do Ciebie...”
1b		apostichiry
1c		stichiry na litii
1d		troparion
2	powiečerze	trójpieśń
3	jutrznia	
3a		katyzmy poetyckie
3b		kanon (w tym katyzmy poetyckie po 3. pieśni i kondakion po 6. pieśni)
3c		swietilen
3d		stichiry chwalebne
3e		apostichiry
4	inne	

Źródło: opracowanie własne.

Oczywiście, przedstawiona struktura (tabela 3.) jest fakultatywna. Najuboższą wersję przedstawia *Wielki Kanon Pokajanny* św. Andrzeja (tabela 2.), gdyż zawiera niepełne dwie pieśni kanonu jutrzni czwartku piątego tygodnia Wielkiego Postu. Najpełniejsze (pod względem strukturalnym) są nabożeństwa przedświęcia Narodzenia Chrystusa, Objawienia Pańskiego oraz służba Wielkiego Poniedziałku. Tylko w tych trzech przypadkach, oprócz hymnów wieczerni i jutrzni zamieszczono także trójpieśń z powiečerza. Kolejny wyjątek dotyczy nabożeństwa Soboty Akatystu, gdyż tylko w tym przypadku możemy znaleźć pełny tekst troparionu i kondakionu. W kilku przypadkach (np. święto Narodzenia Chrystusa) na samym końcu tekstu nabożeństwa zamieszczono uwagi dotyczące sprawowania wieczerni w pierwszy dzień święta. Autor odwołuje się tam do wybranych stichir nabożeństwa świątecznego, a nie nabożeństwa poświęcia, z czego wynika, że teksty wieczerni pierwszego dnia świąt nie pokrywały się z tekstami późniejszych dni okresu poświęcenia.

W części AMD.C, podobnie jak w AMD.B, autor stosuje odwołania wewnętrzne. Na początku nabożeństwa Soboty Akatystu (k. 545B) widnieje odwołanie do stichir zamieszczonych w nabożeństwie

Zwiastowania Najświętszej Bogarodzicy (k. 478A): „Na Hospodi wozzwach stichiry hłas 6, podobien: Wsie upowanije: Sowiet prewiecznyj, pisan marta 25, na Błahowieszczeniye”. Kolejne odwołanie (stichira na „Chwała i teraz” odwołuje się do stichiry zamieszczonej na końcu tego nabożeństwa (k. 481B), co nie jest wyraźnie zaznaczone. Powstaje więc pytanie, czy jest to odwołanie wewnętrzne, czy może do innej księgi, która była dostępna (np. miniei marca). Taką hipotezę może potwierdzić fakt, że w najstarszym spisie ksiąg supraskiego monasteru (spis archim. Sergiusza Kimbara) występuje komplet (12 tomów) miniei (Dolmatov, 1892, s. 60).

Bezsporne są natomiast odwołania bezpośrednie do stichirarionu (zob. SPTP, s. 423; jest w spisie archim. Sergiusza; Dolmatov, 1892, s. 60) oraz pośrednie do oktoicha oraz irmologionu (zob. SPTP, s. 219; także znajdują się w spisie; Dolmatov, 1892, s. 60). Te odwołania znajdują się m.in. w nabożeństwie Trzeciej niedzieli po Passze (k. 520B) (odesłanie do stichir niedzielnych), święta Połowy Okresu Pięćdziesiątnicy (k. 525B) (początki irmosów kanonu jutrzni), poświęcia Wniebowstąpienia Pańskiego (k. 532B) (początek stichiry i odesłanie do stichirarionu). Należy zauważyć, że nie są to odesłania dokładne, odwołujące się do konkretnych miejsc w nabożeństwie. Taka praktyka była jednak powszechnie obowiązującą w praktyce liturgicznej i taki schemat odwołań nie stanowił trudności dla osób posiadających doświadczenie w tym zakresie.

Trzecią grupą odesłań są odwołania do tekstów troparionów i kondakionów, których w zdecydowanej większości nie zawiera AMD.C (por. tabela 2.). Pełne teksty tych hymnów znajdują się w części AMD.B, co może sugerować, że autor nie powtarzał zamieszczonych wcześniej informacji. Brakuje jednak konkretnego, bezpośredniego odwołania, które jest w większości przypadków obecne w części AMD.B (np. pod datą 22 stycznia, wspomnienie św. ap. Tymoteusza (k. 438A): „tropar [hłas] 4: Błahosti naucziwsia... [pisan] oktiabria 3.)”.

Mimo ugruntowanej opinii, że autorem wszystkich części AMD jest Mateusz Dziesiąty (Alekseev, 2020b, s. 67), otwartymi pozostają przynajmniej trzy zagadnienia wynikające z analizy treści i struktury nabożeństw AMD.C.

Pierwsze dotyczy powtórzenia pełnego tekstu kondakionu święta Zwiastowania Najświętszej Bogarodzicy w dwóch wariantach: świątecznym, z odwołaniem do Miasta (czyli Konstantynopola) (k. 443B, AMD.B) oraz indywidualnym, zamieszczonym w nabożeństwie Soboty Akatystu (k. 546A, AMD.C). Taka wariantywność nie występuje w AMD na przykład w przypadku troparionu ku czci św. Krzyża, który współcześnie posiada kilka wersji.

Drugie stanowi różnica w strukturze nabożeństwa Soboty Akatystu. W części AMD.B (k. 460A) akatyst podzielony jest na 4 części i pierwsza z nich umieszczona jest po pierwszej katyźmie jutrzni. Natomiast w pełnej redakcji tego nabożeństwa w części AMD.C (k. 545B–547B; 543A–543B; 549A–549B) akatyst podzielony jest na dwie części: po 3. i 6. pieśniach kanonu jutrzni. Takie różnice nie są typowe dla skrupulatnego Mateusza Dziesiątego, więc mogą być spowodowane albo funkcjonowaniem dwóch praktyk liturgicznych, albo korzystaniem przez autora z dwóch źródeł (typikon i triodion). W drugim przypadku prawdopodobnie tekst z triodionu przepisywał bądź komponował inny niż Mateusz Dziesiąty redaktor-kopista.

Trzeci problem to jednokrotne zamieszczenie stichiry na litii – nabożeństwo Czwartej niedzieli po Passze (k. 522B). W żadnym innym nabożeństwie, mimo wskazań typikonu (np. 6 sierpnia, Przemienienie Pańskie, k. 454A), nie występują wskazania lub pełne teksty stichir na litii. W związku z tym można postawić hipotezę błędu kopisty, gdyż po wspomnianej stichirze na litii wstawiony jest tekst stichiry na „Chwała” i skrót do stichiry na „I teraz” ze stichir na „Panie, wołam do Ciebie...”.

Rodzaje tekstów hymnograficznych

Teksty nabożeństw zawartych w AMD.C zawierają przede wszystkim stichiry i kanony wymienionych święt bez wskazania czytań i reguł liturgicznych (tabela 2.). Odróżnia to *Antologion* od współczesnych wydań triodionu i miniei świątecznej. Takie podejście jest prawdopodobnie podyktowane tym, że autor AMD.C nie powtarzał informacji zawartych w części AMD.A (czytania) i AMD.B (reguły liturgiczne). Cechą charakterystyczną jest także brak kanonów jutrzni dni poświęceń (nawet jeśli współcześnie różnią się one od kanonu jutrzni święta). Teksty nabożeństw tych dni zawierają przeważnie: stichiry wieczerni, kacyzmy poetyckie jutrzni oraz krótkie wskazania dotyczące śpiewu kanonu jutrzni i stichir chwalebnych. W porównaniu ze współczesnymi księgami liturgicznymi uderzający jest brak rozłożenia tekstów nabożeństw w przypadku, gdy liczba dni przedświątecznych lub poświęceń jest większa niż jeden. *Antologion* przewiduje bowiem tylko jeden zestaw hymnów przedświątecznych lub poświęceń, które, jak można wnioskować z części AMD.B, każdorazowo komponowano z nabożeństwami świętych wspominanych w tych dniach.

Kolorystyka czcionki

W części AMD.C autor stosuje wszystkie kolory czcionki, które były używane w poprzednich częściach. Podstawowym kolorem jest czarny, natomiast komentarze liturgiczne i inicjały tekstów zapisane są na czerwono. Kolor zielony występuje jedynie w nabożeństwie paschalnym (k. 515A–518A) i są nim oznaczone bogorodziczne tropariony kanonu święta. Irmosy kanonu Paschy zapisane są kolorem niebieskim.

Najbogatsze pod względem dekoracji jest nabożeństwo Soboty Akatystu. Nie zawiera co prawda koloru zielonego, ale początki chajretyzmów wyróżnione są kolorem czerwonym, niebieskim i złotym, dotyczy to zarówno tekstu akatystu, jak i tekstów troparionów kanonu jutrzni. Także inicjały są ozdobione piękniej i bogaciej, pierwszy kondakion ma złoty inicjał, a inicjał pierwszego ikosu akatystu jest zapisany złotym i niebieskim kolorem.

Wnioski

Trzecia część *Antologionu Mateusza Dziesiątego* zawiera zmienne teksty trzydziestu pięciu nabożeństw dwunastu wielkich święt, nabożeństw przedświątecznych i poświęceń tych święt oraz wybranych nabożeństw z triodionu postnego i paschalnego. W porównaniu ze współczesnymi wydaniem triodionów lub miniei świątecznych, które są najbliższymi odpowiednikami analizowanej części

rękopisu, zauważalnym jest brak wskazówek liturgicznych oraz czytań. Brakujące informacje znajdujemy w częściach AMD.A i AMD.B, co potwierdza tezę o komplementarności trzech części dzieła Mateusza Dziesiątego (Ławreszuk, Makal, 2025).

Otwartym zagadnieniem pozostaje szczegółowa analiza porównawcza struktury nabożeństw AMD.C i schematów zawartych w AMD.B oraz porównanie nabożeństw AMD.C z paralelnymi tekstami miniei i triodionów współczesnych epoce powstania AMD.

Widoczne wybrakowanie ostatniego nabożeństwa (*Wielki Kanon* św. Andrzeja z Krety) oraz rozpoczęta i niedokończona modlitwa w nabożeństwie Akatysty stawiają hipotezę o wybrakowaniu rękopisu lub jego nieukończeniu. Niestety, dopóki nie zostanie odnaleziony zaginiony fragment lub potwierdzone przerwanie tworzenia dzieła, ta hipoteza pozostanie nierozstrzygnięta.

Ze względu na objętość materiału nie przeprowadzono analizy porównawczej tekstów nabożeństw AMD.C i współczesnych. Można stwierdzić, natomiast, że układ i schemat nabożeństw AMD.C odpowiada zawartości i schematowi nabożeństw współczesnych wydań miniei i triodionów.

Bibliografia

- Alekseev., A.A., Zhukov, A.E., Panchenko, F.V. (red.). (2020a). *Biblija Matfeja Desjatogo 1507 goda. Iz sobranija Biblioteki Rossijskoj Akademii nauk: v 2 t. T. 1: Faksimil'noe vosproizvedenie rukopisi BAN, sobr. I.I. Srezniewskiego*, II. 75 (24.4.28). Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Pushkinskogo Doma.
- Alekseev., A.A., Zhukov, A.E., Panchenko, F.V. (Red.). (2020b). *Biblija Matfeja Desjatogo 1507 goda. Iz sobranija Biblioteki Rossijskoj Akademii nauk: v 2 t. T. 2. Issledovanija i materialy*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Pushkinskogo Doma.
- Dolmatov, N. (1892). *Suprasl'skij Blagoveszczenskij monastyr: istoriko-statisticheskoe opisanie*, T 1. 2., Sankt-Petersburg.
- Ławreszuk, M. (2024). *Spis zawartości „Antologionu Mateusza Dziesiątego” – supraskiego rękopisu Mateusza Dziesiątego z 1507 roku: Biblioteka RAN St-Petersburg nr kat. 24.4.28. Sygn. BAN, zbiór Srezniewskiego, II.75 (Version 1) [Data set]*. RepOD. <https://doi.org/10.18150/WNSY7S>.
- Ławreszuk, M., Makal, P. (2025). *Struktura „Antologionu Mateusza Dziesiątego” – supraskiego rękopisu z 1507 roku*, (w publikacji).
- Przyczyna, W., Czarnecka, K., Ławreszuk, M. (red.). (2022). *Słownik polskiej terminologii prawosławnej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. [online] <https://sptp.uwb.edu.pl>.

Wykaz stosowanych skrótów

- AMD – *Antologion Mateusza Dziesiątego*.
- SPTP – *Słownik polskiej terminologii prawosławnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. Białystok. [online] <https://sptp.uwb.edu.pl>.